

Az önálló államalapítás

Írta: Kállai Gyula

1938-ban ritka ünnepe volt az országnak. Ezor esztendeje volt annak, hogy államalapító királyunk, az önálló, független Magyarország megteremtője, István király meghalt. Az évfordulót az ország a kivételes történelmi dátumokat megillető tisztelettel ünnepelte meg s azóta alig telik el nap, hogy a közéletben az első király szellemét ne idéznék. Megszületett egy fogalom, a *szentistváni gondolat*, amelyet a politikai aréna küzdőterén megjelenő pártok mindegyike mint zászlót mutat fel s a szentistváni hagyaték tiszta vásznára ráírja a maga esetlen politikai jelszavait. Hogy tisztán láthassuk első királyunk életművét és századokra kiható erejét, meg kell néznünk, mi volt az anyag, amelyhez a történelem formáló keze a 11. század legelőjén hozzányúlt.

A 800 körül még az Ural vidékén pásztorokó magyarok hosszú vándorlás után, 896 táján bejönnek a Kárpátok medencéjébe, erre a mocsaras, erdős s nagyrészt lakatlan területre.

Az új föld

Az új környezet kezdetben mitsem változtat eddigi életmódjukon, az ősi vagyonszövetség, hiszen az itt talált germánok *Markenossenschaft*-jai épűgy közösen művelték a közös tulajdonban lévő földet, mint a délszlávok *zadrugái* és az északi szlávok *mirjei*. A vagyonszövetség törvényileg szentesített gazdasági elv volt s *Anonymus* közlése szerint a magyarok még bejövételük előtt vérükkel pecsételték meg, hogy „valami jót munkájukkal szerezhetnek, senki közülük ki ne legyen zárva belőle”. A legelő és az állattalomány a nemzetségek közös tulajdona volt s ennélfogva az ősi társadalomban a gazdasági adottságon felépülő osztálykülönbségek még ismeretlenek voltak, a nemzetségek tagjai között csupán vérségi hovatartozás tekintetében volt különbség. A gazdasági forma meghatározta a magyarság politikai szervezetét is. A legfőbb politikai szerv a törzsszövetség volt, amely az összes törzsekké szervezett nemzetségeket magában foglalta. Hét ilyen törzs volt s „az egész törzsszövetség akaratának letéteményese; rendelkező akaratának birtokosa az összes szabad magyarok, a nemesei közössége, a kommunitás volt. Ez döntött háború és béke kérdésében”. (*Hóman—Szekfü: A magyar történet*.) De nem is lehetett másként. A vagyonszövetség felépülő társadalom politikai szervezete csak a legtisztább demokrácia lehetett.

A honfoglalás után körülbelül száz esztendeig állott fenn a magyarságnak ez a gazdasági és politikai rendszere. Ez a száz év azonban forradalmi erjedést idézett elő az ősi magyar társadalom szervezetében, változást, eltávolodást okozott gazdasági alapjaiban s kikezdte a katonai szervezetségében kicsücsösödő politikai építményét is. Az utolsó fejedelem és az első király országglása alatt a magyarság vagyonszövetségére felépített társadalma már minden ereztékében recsegett s a magyarság tisztaszemű vezetői világosan látták a történelem megmászhatatlan alternatíváját: vagy érvényre juttatják a társadalom gazdasági és politikai szerkezetében mindinkább kifejlődő tendenciákat az élet egész vonalán, vagy elpusztulnak a régi világ romjai s a roskadozó hitek omladéka között. István király világosan

látta a kérdést és a magyarság életére máig kiható választ adott rá. Mik voltak

a forradalmi erjedés

előidézői, mik a jelei és hogyan válaszolt István király a magyarság első nagy élethalálkérdésére? Ezek azok a döntő kérdések, amelyekre válaszolni kell, ha a honfoglaló magyarság életének első nagy európai tényét meg akarjuk érteni.

Mondottuk már, hogy a Kárpát-medence egyelőre mit sem változtatott a magyarok eddigi életén. Nomád pásztorok voltak, akiket a legelőszervezés állandó harcra és örökös vándorlásra kényszerített. Az Ázsiában kialakult nyugtalan magyar vér az új hazában sem csillapodott le, sőt harci kedvét, prédaéhségét és kalandvágyát a körülötte elterülő hatalmas birodalmak vagyonosodó falvai és városai a végső-ig fokozták. Nyugat egyelőre tehetetlen volt a magyarok váratlan megjelenésével és villámszerű lecsapásaival szemben. Nagy Károly birodalma kevéssel azelőtt részre hullt s az egyes részek a széthullás megrázkódtatásai közepette képtelenek voltak a hirtelen feltűnt veszedelem elhárítására. *Bulusz* és *Lél* vezér neve félelmességében csakhamar *Attila* neve mellé szökött. A 10. században azonban a keletrómai császárság újraéledésével egy időben a nyugatrómai feudalizmus is erős virágzásnak indult s határainkon keleten és nyugaton egyaránt hatalmas birodalmak keletkeztek. Ennek tulajdonítható, hogy a magyarokat 935-ben a *Lech* mezőn immár másodszor semmisítette meg az eszmélő nyugati feudalizmus s *Bulusz* és *Lél*, rettegett vezéreket akasztófára juttatta a sokat zaklatott szomszédok bosszúja és dühe.

A *Lech*-mezei csúfos vereség örökre elvette a magyarok kedvét attól, hogy a nyugati városait fölkeressék. „Mocsárral, erdővel, mesterseges gyepűkkel védett belső határaik mögé vonultak vissza s némán türték a bajor telepések lassú térfoglalását, fokozatos benyomulását az egykori Ostmark Ennsen inneni területére.” De amíg idáig jutottak, nagy változások mentek végbe a régi törzsszervezetekben is. E változások közül a legfontosabb, hogy a törzsszervezet tagjai közül a kalandozások ideje alatt sokan megtanulták a szlávoktól a földművelést, letelepedtek s az első érzékeny rést ütötték a vagyonszövetségben élő pásztorok gazdasági szervezetén. A másik döntő tényező az volt, hogy a törzsszervezet időközben elvesztette demokratikus jellegét: a törzs korlátozott hatalmú és csak háború idejére választott vezére az állandó háborúskodás következtében kiskirályi hatalomra tett szert, a tisztségek örökletesekké váltak s az egymásra féltékenykedő vezérek között megkezdődtek a hatalmi villogások. A 10. század végére az eredetileg nyolc törzs már csak három hatalmi érdekcsoportra szakadt. Döntő változás volt az is, hogy a külföldi zsákmányszerzés lehetőségétől megfosztott s határaik közé visszaszorított vezérek hatalmi bázisuk megteremtése érdekében egyre növekvő érdeklődéssel fordultak az itt élő szlávok és a letelepedett magyarok és munkájuk felé.

Amint látjuk, az őstársadalomba tehát befészkelte magát az őrlő szű, a hadsereg szervezetségét mindenütt

a bomlás jelei

mutatkoznak s tisztán csak idő kérdése volt, hogy a hatalmas, imperialista mohóságtól duzzadó keleti és nyugati császárság közé ékelte, elavult társadalmi rend tart-

hatatlansága külsőleg is nyilvánvalóvá váljék. Ez az időpont az augsburgi vereséggel érkezett el. A *Lech* mezején nem a régi, egységes törzsszervezetet zúzták össze a császári hadak, hanem az a bomlásban lévő, önmagában is megváltozott társadalmi formát, amely már túljutott a vagyonszövetség és a törzsszervezet, de még nem emelkedett fel a keleten és nyugaton kialakult modern államok színvonalára. A pogány magyarság előtt kikerülhetetlenül merült fel a kérdés: vagy beilleszkedik az európai közösségbe, vagy elpusztul.

Ez a beilleszkedés rendkívül sikamlós út volt. Már *Géza* fejedelem megpróbál egy erős, egységes államot létrehozni s hogy a belső szervezést folytathassa, békét köt szomszédaival. A békekötés ára: a kereszténység felvétele. *Géza* alatt a nyugati egyház már egyre-másra küldi hittérítőit az országba s a német császárság papjait különleges feladatokkal is megbizzza. A hittérítést vezetőjét, *Piligrin* passauzi püspököt *Otto* császár egyik levele, amelyben *Bruno* verduzi püspököt ajánlja kioktatni: „...amire nálatok szükségse leend (*Brunonak*), mindazzal bőségesen segítsd és embereiddel, lovakkal és egyébbel ellátva a magyarok határainhoz minél tisztességesebben és legóvatosabban vezetted el. Mert oda fogjuk őt utasítani, hogy királyukat minél hamarabb a mi szándékunkra hajlítsuk”. *Ime*, István alatt az elkezdett hittérítés, az alakulófélben lévő magyar állam legfőbb veszedelmét jelentette volna, ha István király jóelőre kínosan nem üzvel arra, hogy ezt az ólalkodó szándékot minden változtatásban megghiúsítsa.

István király

életművének a magyarság egész életére kiható jelentősége nem annyira abban van, hogy az államalakítás szükségességét felismerte, hanem főleg abban, ahogyan ezt a történelmi feladatot megoldotta. Korán felismerve a beilleszkedés elnyeléssel fenyegető veszélyét, minden intézkedését a defenzív szellem övatosságával hajtotta végre. Nem másolt, nem hódolt be, hanem a hatalmas szomszéd gazdasági, társadalmi és vallási intézményeinek, politikai és katonai eszközeinek meghonosításával szállt szembe a terjeszkedő hatalommal. *Életformát* vett át, hogy megerősödjön, megerősödött, hogy védekezhessen, védekezett, hogy önálló maradhasson. Senkinek sem kötötte le szolgálilag magát, *Ottótól* papokat, *Szilveszter* papától koronát kért. Nem hűbéri királyságot alapított, hanem monarchiát, nem rendi, hanem királyi megyéket létesített. S hogy uralmának gazdasági és politikai feltételeit is megteremtse, királyi vármegyéket szervezett, a vagyonszövetséget megszüntette, a nemzeti-ségi földnek nagyrészt bizalmasainak adományozta s a várjobbágyokból erős karhatalmat állított maga mellé. Végül törvényeket hozott, amelyeknek bevezetésében kijelenti: „Mivel minden nemzetnek saját törvényei vannak, mi is, Isten újmutatása szerint kormányozva monarchiánkat, utánozva a régi és mostani császárokat, törvényt állapítottunk meg nemzetünknek.” Az országalapító Istvánról helyesen állapította meg *Marczali*: „Míg élt és alkotott, nem lehetett kétség affelől, hogy a nemzet lehetőleg közeledni fog a Károling-mintához, de affelől sem lehetett kétség, hogy hatalmas, önálló, igazságosan kormányozott tagja lesz az európai népeasládnak és a két császárság közt függetlenül fenntartja sajátosságát.”

Az államalakítással István király életműve azonban nem fejeződött be, meg is kellett azt védel-

mezni. István könyörtelen volt. Az uralma ellen lázadó *Koppányt* még fejedelem korában felnyelgette, a központi hatalma ellen fenekedő *Ajtonyt* lenyakasztatta. A belső ellenségeskedés megszüntetése életfeltétele volt a születési fájdalmaiktól gyenge monarchiának, hiszen éppen a belső viszályoktól szétrágott törzsszervezet helyébe lépő

központi hatalom

volt hivatva megmenteni a magyarságot attól, hogy a nagy-étvágyú szomszédok szolganépevé lesüllyedjen. Ez a veszély a kereszténység felvétele után sem szűnt meg s mingyárt látni fogjuk, hogy Istvánnak a lázadókkal szemben gyakorolt kíméletlensége a magyarság megmentésének legfényesebb hőstette volt.

Említtük már, hogy amikor a portyázások megszűntek és a hittérítés megkezdődött, a béke oltalma alatt a német császárság elfoglalta és betelepítette a magyar határvideket az Ennstól a Lajtáig és a Morváig s ennek következtében a magyar királyság hamarosan össze-ütkezésbe került a német császársággal.

István állam szervező képessége ezt a próbát is kiállotta. Minthogy serege a császári hadaknál jóval gyengébb volt, a lakosságot maga előtt terelve, a Rába mögötti gyepűvonalra vonult vissza s az ellenség útjában mindent felégetett és elpusztított. Az üszkös, felégetett tájon, a járhatatlan, mocsaras vidéken az éhség és járvány által megtizedelt s a kimerültségtől visszavonuló császári sereget István csapatai két oldalról is üldözébe vették, megsemmisítették s az ellenség üldözésének mámorában meg sem állottak *Bécsig*. A német császár ismét érezte a magyar fegyver súlyát, *Konrad* békét kért, amelyben lemondott a *Fischa* folyótól a *Lajtaig* és *Morváig* elterülő vidékről. Ezzel a békekötéssel kapcsolatban írja *Marczali*: „*Németország* *Arpád* ideje óta nem tett erősebb kísérletet hazánk függetlensége és területi épsége ellen. Most, hogy ezt éppen egyik leghatalmasabb császára alatt megkísérelte, teljes kudarcot vallott és a sértett szomszédnak még — bár nem nagyon jelentékeny — területi engedményt is tett.”

István király országalapításának, amellyel, hogy műve feltétlenül haladó irányzatú volt, van egy vitathatatlanul mély eszmei tartalma is, amelyet a kései utódok sohasem téveszthetnek szem elől. Ez pedig az, hogy egy magasabb gazdasági és politikai rendszerbe sohasem lehet beilleszkedni az ország függetlenségének és szabadságának feladása árán, helyesebben: csak az ország legteljesebb függetlensége biztosíthatja a társadalom haladó irányú átalakítását. Ebben az értelemben a szentistváni gondolat minden időkre útmutatás és intő jel...

EGY KIS MŰVELŐDÉS

F. Szilárd Klára rajza